

28. Vers un “estat independent”? Geografies (polítiques) del procés post-2010

Valerià Paül

La pregunta del referèndum de l'1 d'octubre de 2017 –“Voleu que Catalunya sigui un estat independent en forma de República?”– podria semblar anecdòtica des d'una perspectiva geogràfica, però resulta transcendent. Sense entrar a valorar aquí aspectes com ara la legalitat, o la conveniència política, d'aquell plebiscit, plantejar la noció d'estat *independent* implica al·ludir a una categoria determinant en Geografia, en concret en Geografia política. En efecte, la teoria de la “trampa territorial” de John Agnew (1994) o l'axioma de l'“estat com a contenidor” segons Peter J. Taylor (1994) revelen fins a quin punt la interpretació de l'estat com a únic actor territorial possible i marc inevitable és prevalent –i la Geografia hi participa de ple–. Així, recentment, Amaël Cattaruzza *et al.* (2020, p. 23) han representat l'anomenada “proliferació estatal” com a indicador bàsic del mapa polític mundial, amb el salt d'una xifra al voltant de la cinquantesena, estable al llarg de la primera meitat del segle XX, als vora 200 estats “independents” contemporanis. Ara bé, no es pot perdre de vista que en ple segle XXI resulta dubtós el caràcter *independent* d'un estat, sobretot tenint en compte la globalització (TAYLOR, 1993; NOGUÉ i VICENTE, 2001).

En fi, una geografia de Catalunya actual ha d'emparrar que aquest territori s'hagi desitjat, o temut, com a estat *independent* al llarg de la darrera dècada iniciada amb la sentència del Tribunal Constitucional emesa el 2010 que va esberlar l'Estatut d'Autonomia aprovat el 2006. En aquest sentit, la present reflexió es desagra en dos plànols. El primer aporta un balanç de l'atenció que l'afer ha rebut per part de la Geografia acadèmica, principal-

ment la catalana. El segon proposa una anàlisi de geografia electoral, emprant les coordenades de Taylor (1993) o Béatrice Giblin (2017).

Una revisió de la recerca geogràfica sobre el procés

Les primeres referències actuals en Geografia al “conflicte català”, com se l'identificava ja fa més d'una dècada i encara se l'anomena de vegades avui dia, són de Joan Romero, geògraf valencià molt amatent a l'estudi de l'organització territorial espanyola. Un títol clau en aquest primer abordatge és *Espanya inacabada* (ROMERO, 2006 i 2012). Significativament, Romero inicia les seves consideracions referint-se a la reforma de l'Estatut d'Autonomia, al llarg de la intensa VII legislatura (2003-06), en particular al controvertit ús del mot *nació* al text estatutari. Alhora, considera que el debat territorial sobre Espanya almenys prové de l'abolició de les institucions de la Corona d'Aragó a inicis del segle XVIII, vehiculat en part a través dels binomis Espanya/Espanyes, nació de nacions/Estat-nació i nacions sense estat o règim autònom/(con)federació –la independència no hi era encara–, amb arguments diacrònics que el condueixen a inferir que “el dissens és molt notable i hi ha nítides posicions enfrontades, tant en l'àmbit polític i social com en l'acadèmic” (ROMERO, 2006, p. 35). L'obra combina l'organització territorial amb l'ordenació territorial (plans, gestió litoral, àrees metropolitanes, etc.).

El 2012, Romero reitera part dels raonaments presents al seu llibre de sis anys abans, però ja

inclou la següent constatació en relació a la sentència del 2010: “La insatisfacció i la decepció, no exempta de sentiments d’incomprensió i de fatiga, ha fet possible que, a Catalunya, es parli, amb més claredat que mai, d’independència o de dret a decidir” (ROMERO, 2012, p. 21). Es formula, per tant, i sense embuts, la hipòtesi d’una Catalunya-estat independent. El principal argument de l’autor continua essent que Espanya és un estat plurinacional i que aquesta realitat no està ben resolta. Possiblement, Romero (2012) és el primer geògraf que es fa ressò acadèmic explícit de l’inici del procés post-2010.

Tanmateix, altres geògrafs havien iniciat ja una reflexió en aquest sentit, per exemple, Rafael Giménez-Capdevila coordina un número de la revista *Idees* publicat el 2009 al voltant del debat de les infraestructures de transport a Catalunya, que respon a l’*annus horribilis* 2007. Giménez-Capdevila analitza així la configuració i la gestió de les infraestructures de transport a Catalunya en clau geopolítica; de manera similar a Romero, parteix de l’ordenació del territori, en particular dels transports, per acabar inferint una geopolítica. En els seus treballs (tanmateix inèdits) esmenta copiosament Germà Bel, per al qual, des del punt de vista de l’Economia, un dels arguments centrals per entendre el procés independentista ha estat la qüestió de les infraestructures a Catalunya en el marc del tracte territorial desigual de l’Estat espanyol. Xavier Sala i Martín (2014) també considera rellevant la qüestió infraestructural per explicar l’independentisme.

La primera obra que afronta directament des de la Geografia l’afer que aquí ens ocupa és d’autoria col·lectiva: *Repensar el Estado* (GÓMEZ MENDOZA et al., 2013). Parteix de la idea que la crisi econòmic-social que va afectar bona part del món des del 2008, i a Espanya amb especial virulència, ha anat acompanyada d’una “crisi institucional i política d’extraordinari calat”, un dels aspectes més destacats de la qual “és l’extensió de les reivindicacions

i moviments independentistes, que han pres particular rellevància a Catalunya”, de manera que en proposen “una reflexió de caràcter geogràfic” (GÓMEZ MENDOZA et al., 2013, p. 11). Dels capítols aplegats, cal ressenyar dos de geògrafs catalans. En primer lloc, Jaume Font (2013, p. 33) es declara incapaç de “pronosticar quina direcció prendran definitivament els esdeveniments, per la qual cosa és pertinent parlar d’una situació de cruïlla”. Aquesta frase evidencia un parer diferent al preponderant als altres capítols del llibre de geògrafs no catalans, els quals, de forma més o menys velada, opten perquè Espanya transiti cap a un model federal per “solucionar” l’afer. Font realitza d’entrada una crònica política dels anys 2006-2013 i, després, s’endinsa en una interpretació de caràcter històric sobre les causes darreres del “problema català”, que segons ell es remunten al segle XVII. En efecte, el component històric sovinteja el discurs geogràfic sobre el procés post-2010, com anirem veient. Alhora, afirma que la crisi econòmica “no explica per si sola l’apogeu independentista, però hi contribueix” (p. 38). En la seva única profecia, conclou: “El projecte independentista ha vingut per romandre” (p. 40).

Al seu torn, Oriol Nel·lo (2013) introdueix matisos diferents. Sense incidir ara en els plantejaments coincidents, per exemple els diacrònics, Nel·lo crida a evitar el “drama” i el “desencantament” mitjançant la celebració d’una consulta democràtica on una de les opcions plantejades a l’electorat sigui la independència. En un vaticini dels esdeveniments d’anys després, pronostica majories parlamentàries independentistes –el 2013 no hi eren–, declaracions unilaterals d’independència i l’article 155 de la Constitució. És en aquest punt quan introdueix una interpretació diferencial: la denúncia que no hi ha tant una contradicció entre Catalunya i la resta d’Espanya, “sinó entre els sectors socials que detenen el poder econòmic aquí i allà, d’una banda, i els grups subalterns d’aquí i d’allà, de l’altra”, tot

afegint-hi que "l'esclat de la qüestió nacional catalana té lloc en el marc d'una veritable ofensiva de classe a escala planetària, en què, amb l'excusa de la crisi econòmica, s'estan prenent revisant els avanços, els pactes i els equilibris socials assolits des de fa dècades" (NEL·LO, 2013, p. 48). En aquest sentit, convé esmentar que, posteriorment, Nel·lo i Aina Gomà (2018) han intentat correlacionar classe social i resultats electorals, amb conclusions ambigües, tal com veurem més endavant. En darrer terme, Nel·lo (2013, p. 49) propugna aconseguir un "encaix del país a la comunitat ibèrica", que implicaria teixir una nova configuració territorial, en el marc del que ell qualifica com a crisi i replantejament de l'estat-nació clàssic.

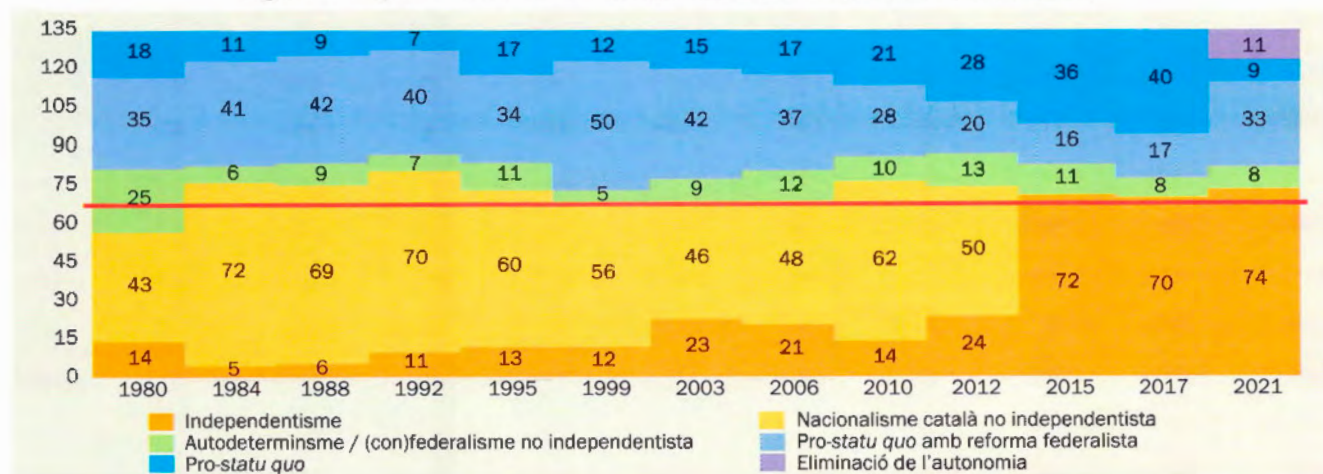
La següent obra col·lectiva geogràfica centrada en la temàtica analitzada és *España: Geografías para un Estado posmoderno* (FARINÓS et al., 2019). En selecciono tres veus des de Catalunya. Josep Oliveras (2019) inicia el seu recorregut sobre "l'encaix de Catalunya a Espanya" d'una manera similar a Font: remuntant-se als antecedents històrics –novament, l'edat moderna–. Per tant, les raons explicatives de l'independentisme d'acord amb Oliveras (2019) segueixen descansant en part en la història a mitjà i curt termini i en la crisi econòmica iniciada el 2008. La novetat rau en l'accent en la qüestió cultural i, en particular, lingüística, en constatar un clima general a Espanya de menyspreu per la llengua i la cultura catalanes. Per acabar, Oliveras afirma que hi ha quatre opcions: mantenir l'Estat espanyol amb l'*status quo* –en la seva tendència recentralitzadora–, el federalisme, la sobirania de Catalunya sense que equivalgui a independència i l'estat *independent*. Sobre aquesta darrera via, afirma: "Actualment unes condicions internacionals de recolzament a una independència de Catalunya estan lluny de donar-se. Una república catalana independent pot ser un desig, però està allunyada de la realitat" (OLIVERAS, 2019, p. 54).

Joan Vicente (2019, p. 57) parteix d'una constatació inicial: "des de la Geografia molt poc s'ha dit sobre un problema de profundes i evidents implicacions espacials i territorials, geopolítiques". En una nova diacronia, expressa que des de fa segles existeixen dues posicions extremes, l'espanyolista i la catalanista, el desacord entre les quals ha assolit el seu màxim recent el 2017; i tal com ja havia assenyalat Nel·lo (2013), afegeix que no es poden entendre Catalunya i Espanya de forma monolítica, com tot sovint es fa. Reitera la importància de la crisi econòmica iniciada el 2008, però sobretot intenta transmetre la idea, en part també formulada per Nel·lo (2013), que hi ha una crisi general de la sobirania de l'estat-nació i que la manifestació local d'aquesta crisi ha estat el "conflicte català". Segons Vicente (2019), la reforma de l'Estatut de 2006 constitueix un fracàs, perquè ha permès que el nacionalisme/sobiranisme català i l'espanyol es refermessin. Així, creu que ambdós són antagònics i es retroalimenten i veu probable una sortida en forma de conflicte.

En la mateixa obra col·lectiva, Lluís Frago (2019, p. 71) inicia les seves reflexions indicant també que la Geografia "ha tingut un paper inexistent en l'explicació de la difusió de l'independentisme català contemporani". Aporta dues idees que reprene aquí: d'una banda, que l'independentisme té més pes a la Catalunya Vella que a la Nova. De l'altra, i matisant força aquesta primera asseveració, analitza la geografia electoral de la CUP i conclou que s'ha desenvolupat particularment a ciutats petites i mitjanes de la que ell anomena "Catalunya comarcal", en particular a les capitals comarcals. D'això infereix l'autor que el patró espacial de l'independentisme català descansa en bona mesura en aquest graó del sistema urbà.

Finalment, concloc aquest apartat revisant el treball de dos geògrafs que, tot i no ser catalans, escriuen des d'una altra contrada del domini lingüís-

Figura 1. Repartiment d'escons en les eleccions al Parlament (1980-2021)

tic. Potser no sigui casual iniciar el periple amb un geògraf valencià i acabar-lo amb dos mallorquins. Onofre Rullan i Sònia Vives-Miró (2020) parteixen del diagnòstic, com hem vist reiterat, que des de la Geografia se n'ha parlat poc, de l'afer. A parer seu, aquesta omisió es deu al fet que la Geografia s'ha centrat en estudiar l'organització de l'Estat espanyol, però el conflicte post-2010 no en qüestiona les fronteres internes, sinó les externes. Així, proposen un nou abordatge diacrònic que els autors arrelen en l'edat mitjana. Els geògrafs mallorquins es refeixen contínuament als Països Catalans com a "nació romàntica", una forma de veure les coses que em penso es deu més a la seva visió que a l'actual perspectiva catalana del procés post-2010. En tot cas, com alguns altres geògrafs ja esmentats, concedeixen molta importància explicativa a l'aspecte

lingüístic. En la part propositiva, Rullan i Vives-Miró calquen els quatre escenaris d'Oliveras (2019) i opten per proposar una reconfiguració del model de l'estat-nació que permeti que Espanya esdevingui una mena de confederació.

Geografia electoral independentista

D'ençà el segon restabliment de la Generalitat el 1977, han tingut lloc 13 eleccions parlamentàries. L'independentisme sempre ha obtingut escons a l'hemicicle de la Ciutadella (fig. 1), tot i que no ultrapassa el llindar del 10% dels vots emesos fins al 2003, situant-se a la forquilla 10-17% en aquests comicis i els tres següents (taula 1). El salt es produeix l'any 2015, en el marc del procés-2010, quan

Taula 1. Resultats en % de les eleccions parlamentàries (1980-2021)

Any	1980	1984	1988	1992	1995	1999	2003	2006	2010	2012	2015	2017	2020
% independentisme	8,90	4,41	4,14	7,96	9,49	8,67	16,44	14,03	10,39	17,09	47,80	47,50	50,73
% participació	61,34	64,36	59,37	54,87	63,64	59,2	62,54	56,04	56,78	67,76	74,95	79,09	53,54

Fons: <https://www.parlament.cat/> i <https://www.ccma.cat/> (consulta el 20/12/2020 i el 15/2/2021).

gairebé triplica el seu sostre i s'atansa en dues ocasions al 50% (el mateix 2015 i el 2017). A les eleccions de 2021, les de participació més baixa de tota la sèrie, ha superat aquesta barrera. Malgrat no assolir el 50% dels vots fins als darrers comicis, l'independentisme gaudeix de majoria parlamentària des del 2015. Fins a les eleccions de 2012, aquestes incloses, l'independentisme havia estat patrimoni, pràcticament en exclusiva, d'ERC. La coalició en el poder des de 1980 fins al 2003 i de nou a la X legislatura (2010-12), CiU, tot i que en algun moment hi flirtava, no n'era (CULLA, 2017). La seva ruptura el 2015 té a veure precisament amb la línia independentista que duia uns anys despuntant-hi i que fa saltar la federació pels aires, de manera que la part majoritària resultant passa a formar part d'una nova coalició amb ERC i d'altres actors, ara sí independentista: Junts pel Sí, vencedora de les eleccions aquell any. Aquesta coalició, junt amb la CUP, impulsa el referèndum relatiu a l'estat *independent* de la tardor de 2017.

En contra del que s'acostuma a pensar, Burgueño (2003) ha demostrat que l'actual sistema electoral català no és gaire desproporcionat des d'un punt de vista geogràfic, tot i que introdueix una certa sobrerrepresentació de les tres circumscripcions que no són Barcelona, sobretot de Lleida –altra cosa és que sigui adequada la planta provincial heretada–. Per tant, la xifra global de diputats electes (fig. 1 i taula 1) equival a una circumscripció nacional. Així, per poder comprovar el repartiment territorial de l'independentisme convé anar més enllà d'aquesta imatge general. El mapa 55 representa els resultats de l'any amb més participació de tota la sèrie, gairebé el 80%, en el context d'una mobilització massiva de l'electorat a causa de la celebració del referèndum i la posterior controvertida aplicació de l'article 155. L'independentisme resulta majoritari al territori situat fora de les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona, i de l'Aran. Es pot dibuixar

una franja, del nord-est al sud-oest, o viceversa, en què supera el 75% dels vots emesos, incloent comarques senceres com ara el Priorat, les Garrigues, el Solsonès, el Berguedà o el Moianès. En una interpretació territorial general, es tracta de la Catalunya rural definida per Aldomà (2015), és a dir, encabint-hi les ciutats que aquest autor anomena pols rurals (diverses capitals comarcals de característiques urbanes) i bona part de les centralitats urbanes regionals (Girona, Manresa, Vic, etc.). En aquest sentit, a l'igual que Frago (2019) ha afirmat per a la CUP, per al conjunt de l'independentisme es pot sostenir que el sistema urbà fora dels grans àmbits metropolitans li dona un suport massiu. Tanmateix, amb les dades del mapa 55, no s'evidencia que presenti més pes a la Catalunya Vella que a la Nova.

En xifres absolutes, tot i que l'independentisme no sigui majoritari a les dues grans àrees metropolitanes, ambdues hi contribueixen amb centenars de milers de vots absoluts, en particular la de Barcelona, perquè òbviament és on es concentra la major part de la població. D'aquesta manera, si l'independentisme s'atansa o supera el 50% al conjunt del país és perquè això resulta de combinar la major part del territori, en què els percentatges se'n situen molt per sobre, juntament amb les dues grans àrees metropolitanes, en què no s'assoleixen aquests valors, però on hi ha una base independentista forta en termes absoluts. De fet, i per posar un exemple significatiu, a les eleccions de 2017 el municipi amb més votants independentistes és Barcelona: 419.185 vots, el 46% del total. Els segons municipis amb més vots independentistes absoluts, superant el llindar dels 50.000 cadascun, són Terrassa i Sabadell (respectivament, el 43 i el 42%). I no cal dir que aquests volums de votants multipliquen diverses vegades els d'aquelles àrees bàsiques en què el percentatge de vot independentista s'enfila: per exemple, la més independentista

del país, la Vall d'en Bas, amb un 88%, ho és amb gairebé 4.000 vots. La primera ciutat amb percentatge de vot independentista és Banyoles, l'àrea bàsica de la qual assoleix un 82% (més de 15.000 vots).

Més enllà d'aquest primer abordatge, s'assagen dues correlacions espacials amb els resultats de 2017; d'entrada, entre població espanyola no nascuda a Catalunya, d'una banda, i vot no independentista, de l'altra (mapa 58), amb un coeficient de Pearson de 0,93, molt elevat. Tanmateix, hi ha zones que s'allunyen d'aquest patró. Així, es produeix més vot independentista de l'esperat en determinades àrees bàsiques en què hi ha forta presència de població espanyola nascuda fora de Catalunya, per exemple, a l'Alta Ribagorça, Lloret de Mar, Llançà o la Vall de Ribes. En aquests territoris, l'independentisme ateny sectors de la població "no esperats". Succeeix un fenomen contrari en dos conjunts territorials. D'una banda, a les Terres de l'Ebre hi ha menys vot independentista de l'esperat, de manera que una part significativa de la població, nascuda a Catalunya, no el recolza. Així, la idea de Frago (2019) d'una Catalunya Nova menys independentista sí troba un reflex: circumscrita a les Terres de l'Ebre. De l'altra, diversos municipis metropolitans de Barcelona, en particular de la tercera corona, també tenen menys vot independentista de l'esperat.

Practiquem una segona correlació espacial entre llengua i independentisme. Abans d'endinsar-nos-hi, convé esmentar que en aquest càlcul es produeix un doble problema metodològic: d'una banda les dades emprades són les censals de 2011, cosa que comporta un lapse amb les eleccions de 2017 i a més resulten problemàtiques per se, ja que es tracta d'un cens mostral, és a dir, no exhaustiu; d'altra banda, autors com ara Joan Pujolar (2012) consideren que les dades censals en matèria lingüística són inadequades, per bé que s'hagin emprat per cartografiar aspectes lingüístics

a escala municipal (BURGUENO, 1997). Dit això, convé reconèixer que aquesta correlació espacial es basa en una idea molt estesa: "hi ha la tendència a confondre primera llengua i ètnia/nació" (BOIX i VILA, 1998, p. 72), de manera que hom acostuma a assumir que, si hi ha més catalanoparlants en un determinat municipi, aleshores hi haurà més "nacionalment catalans" que s'entén que recolzaran el projecte independentista. D'acord amb les dades del mapa 59, la correlació és forta (coeficient de Pearson de 0,86), una mica inferior a l'anterior, però encara així molt destacable.

Més enllà dels territoris que es comporten segons la correlació esperada, hi ha un seguit d'àrees bàsiques, sobretot a les Comarques Gironines, però també a la Segarra, a Osona o al Segrià, en què hi ha significativament més percentatge de votants independentistes que de catalanoparlants, de manera que parlants d'altres llengües hi serien independentistes. En un sentit contrari, sobretot a l'àmbit metropolità de Barcelona, però també al Camp, al Bages o a la Terra Alta, es produeix la tendència oposada: hi ha menys votant independentista de l'esperat en tant que part de la població catalanoparlant possiblement no vota en aquest sentit. De tota manera, així com només hi ha 3 àrees bàsiques en què el diferencial de menys vot independentista de l'esperat resulta superior al 15%, hi ha 9 en què el diferencial és superior al 15% però en aquest cas de més vot independentista de l'esperat. En definitiva, en una primera aproximació es comprova la correlació entre llengua catalana i independentisme, cosa que dona la raó a posar l'èmfasi en raons culturals, i en particular lingüístiques, com a factors rellevants en l'extensió de l'independentisme en el procés post-2010. Tanmateix, es palesa una variació territorial en aquest sentit.

Com ja he dit, la Sociolingüística catalana considera que les dades censals no resulten escaients. Així, hom ha desenvolupat l'Enquesta d'usos lin-

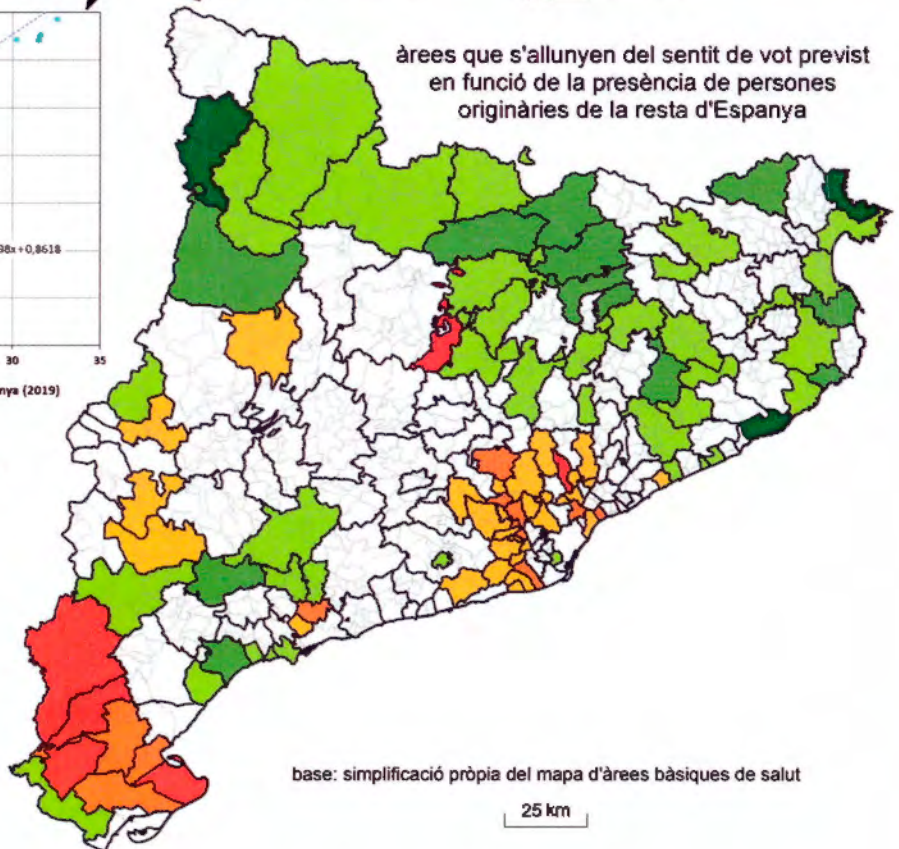
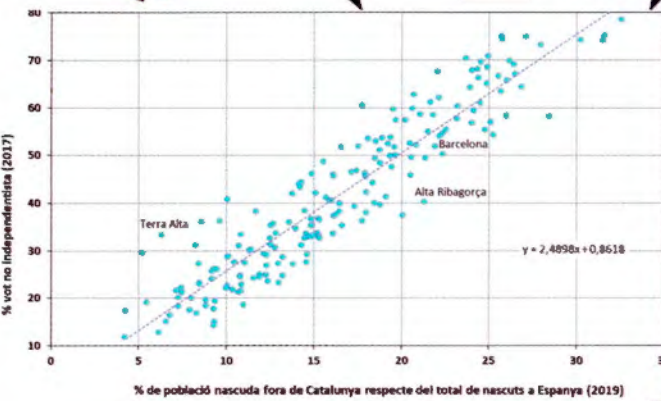
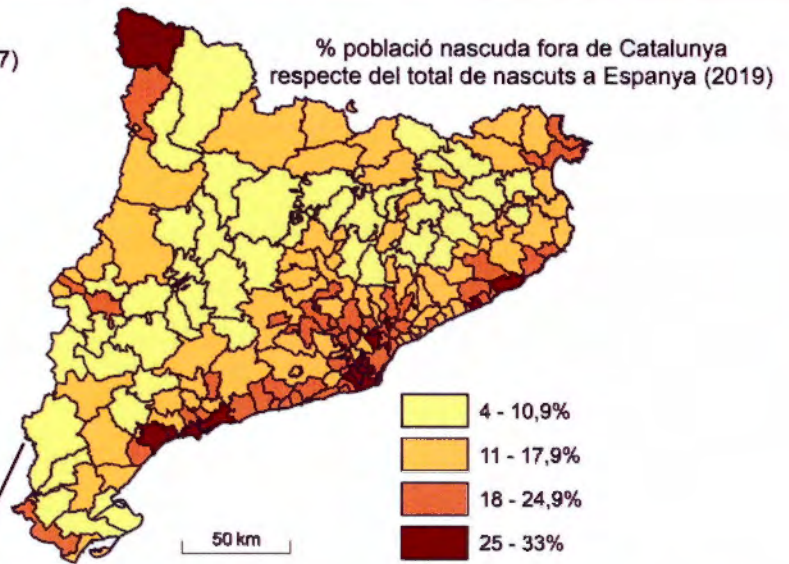
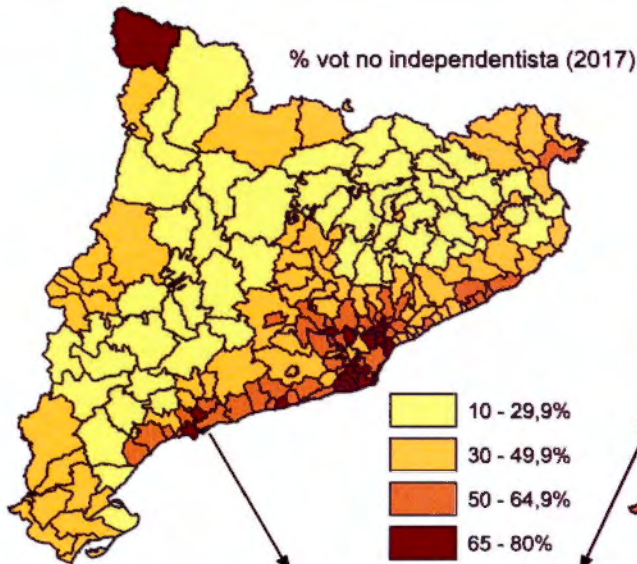
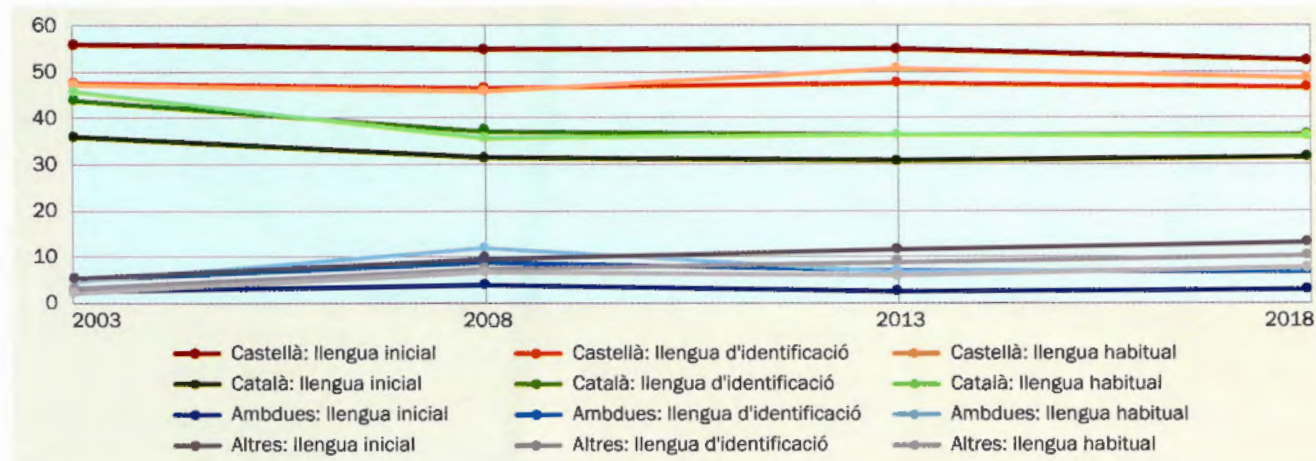

Figura 2. Resultats de l'EULP (2003-2018) per al conjunt de Catalunya

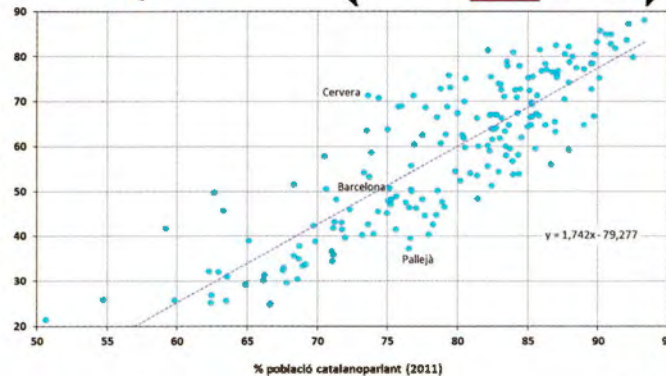
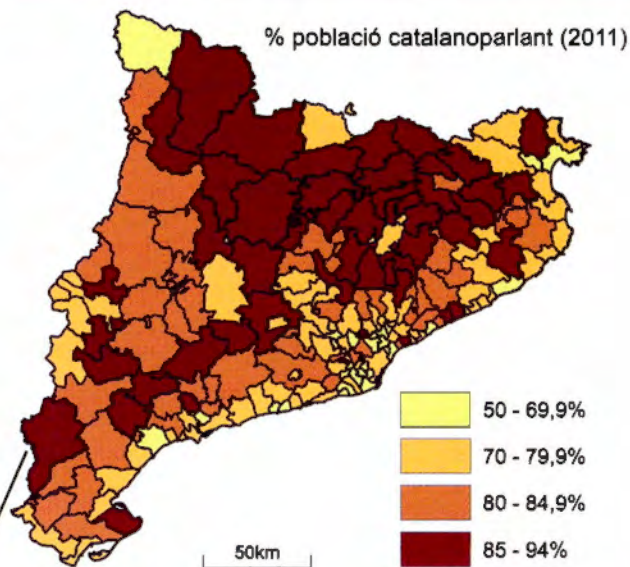
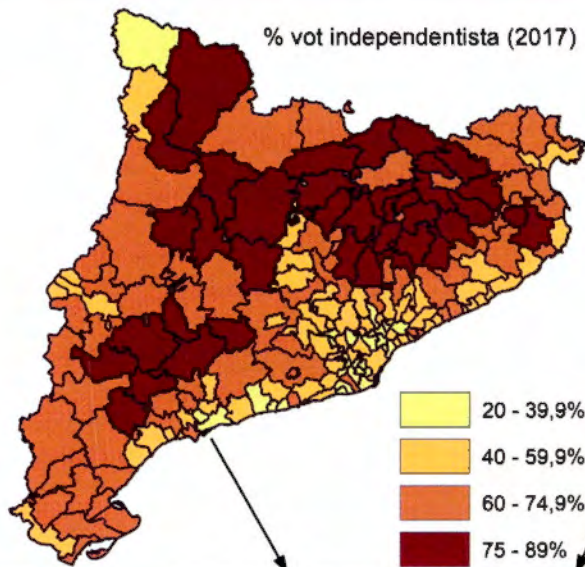

Fons: <https://llengua.gencat.cat/> i <https://www.idescat.cat/>

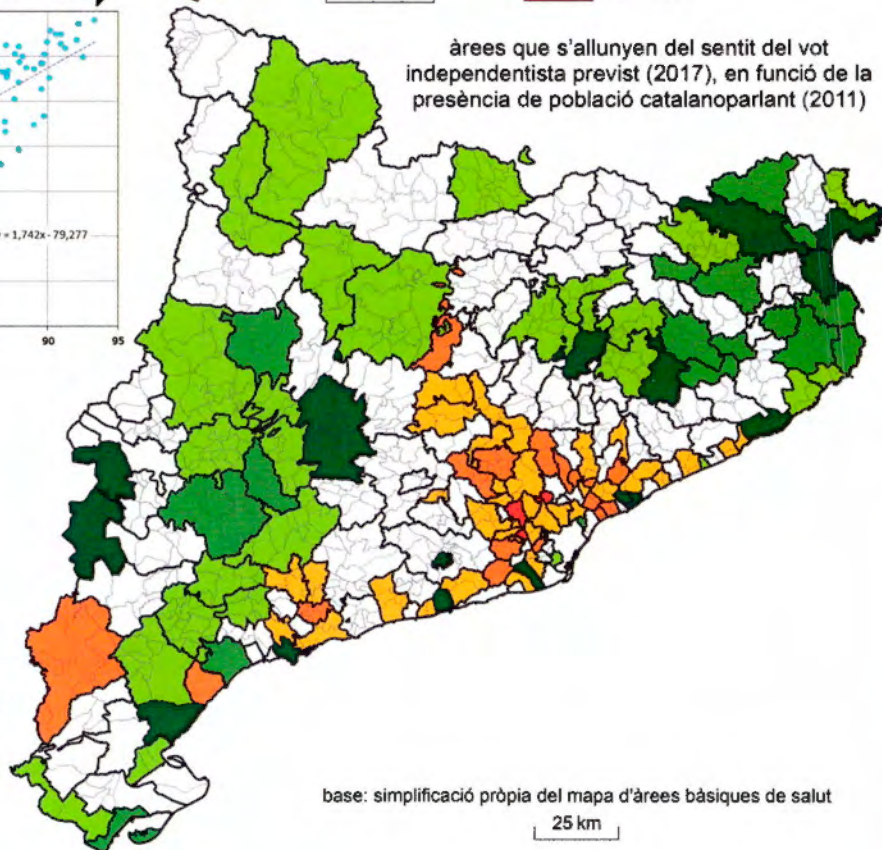
güístics de la població (EULP). En termes generals, i contradient el que s'acaba d'exposar, dona a entendre que l'augment de l'independentisme i les llengües són qüestions dissociades. Tal com es pot comprovar a la figura 2, la llengua catalana ha baixat a Catalunya per al període 2003-18 tant com a llengua inicial com d'identificació i d'ús habitual i, d'acord amb les darreres dades del 2018, només té aquest caràcter aproximadament en poc més d'un de cada tres ciutadans catalans (36,3% com a llengua d'identificació, 36,1% com a llengua habitual i 31,5% com a llengua inicial). D'aquesta manera, si combinem les figures 1 i 2, l'independentisme ha d'englobar estadísticament un volum de població significatiu que s'identifica, que empra habitualment i que té com a llengua inicial el castellà. Alhora, es pot inferir que el salt de l'independentisme de ser l'opció d'un percentatge menor de la societat a esdevenir la meitat de la població del país s'ha produït en un context de domini castellanoparlant. De fet, les dades permeten constatar que el castellà s'hi expandeix a la dècada del procés, tot i que no al mateix ritme que retrocedeix el català, ja que

apareixen d'altres llengües més enllà del binomi català/castellà, marginals estadísticament el 2003 i que el 2018 superen el 10%, tant en termes de llengua inicial com d'identificació, tot i que llur ús social habitual se situa vora el 8%. L'opció d'altres per a l'EULP de 2018 està encapçalada per l'àrab i el romanès, però n'hi ha altres i combinacions entre elles.

L'EULP es desagrega per àmbits de planificació més la ciutat de Barcelona i l'Aran i, el 2018, també per comarques, algunes subcomarques i l'Hospitalet dins l'àmbit metropolità. Només a dos àmbits, les Comarques Gironines i les Centrals, es produeix en la dècada 2008-18 un comportament positiu del català –en les tres dimensions considerades (inicial, identificació i ús habitual)–. En canvi, a la resta de territoris per als quals comptem amb dades comparables (cal tenir en compte les canviants divisions territorials) els indicadors han anat a menys: un a l'Aran, on ha disminuït l'ús del català com a llengua habitual, i on la llengua pròpia, l'aranès, ha reulat també percentualment de forma ostensible en els tres indicadors; dos a les Terres de l'Ebre; o

àrees que s'allunyen del sentit del vot independentista previst (2017), en funció de la presència de població catalanoparlant (2011)

tots tres a Ponent, amb disminucions superiors al 10% en els tres indicadors, i també significatives a Barcelona ciutat i, en menor mesura, a l'Alt Pirineu. En termes generals, aquest retrocés ha anat acompanyat d'un increment del castellà en les tres dimensions considerades i, sobretot, com ja s'ha dit, d'altres opcions lingüístiques.

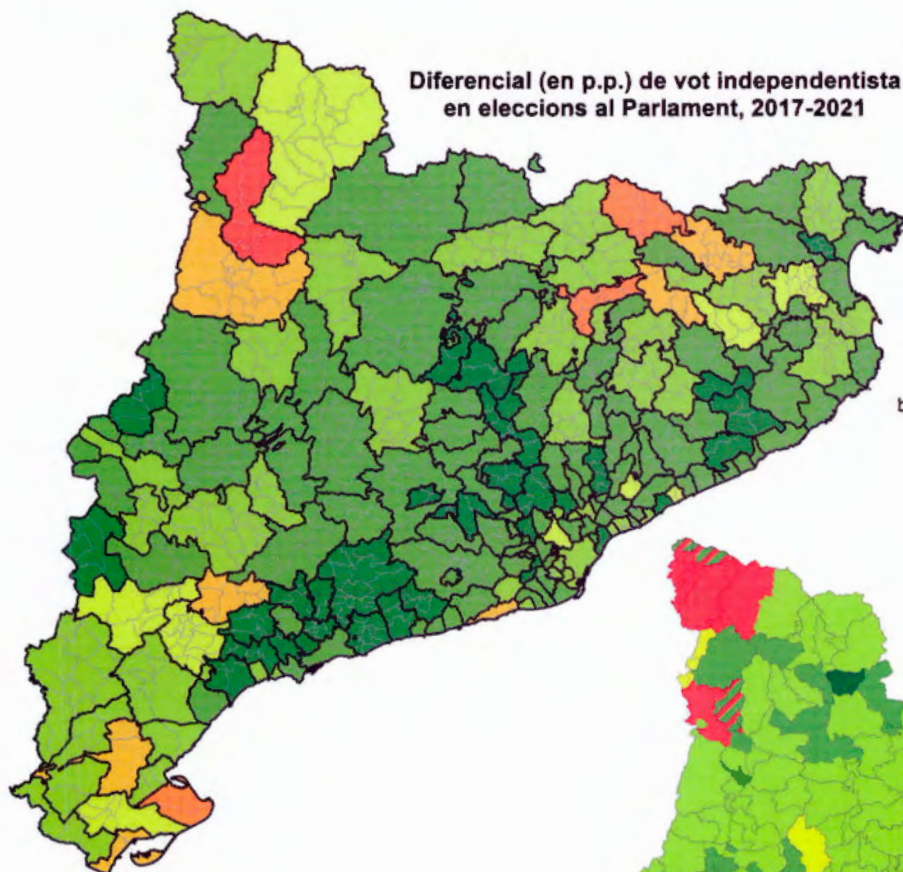
Sigui com vulgui, cal subratllar que l'augment de l'independentisme a Barcelona ciutat, a Ponent o a l'Alt Pirineu –a l'Aran resulta testimonial– es produeix de forma dissociada de l'evolució de la llengua catalana. Tanmateix, a les Comarques Gironines o a les Centrals el progrés de l'opció independentista sí que es veu acompanyat d'una extensió de la llengua pròpia. D'alguna forma, amb aquestes dues regions emergeix de nou la franja territorial on l'independentisme supera el llindar del 75% dels vots (mapa 55); ara també podem afegir que el català sembla no retrocedir-hi com al conjunt del país (fig. 2), sinó tot el contrari, per bé que la impossibilitat de conèixer les dades lingüístiques actuals, i llur variació, desagregades per a comarques com la Conca de Barberà, les Garrigues o el Priorat ens impedeix d'asseverar-ho més enllà de l'escala veguerial. En definitiva, les trajectòries territorials en aquest sentit semblen ser diverses i, globalment i territorial a territori, molt menys favorables a la llengua catalana a l'EULP que al corresponent mapa 59.

En darrer terme, les eleccions de 2021 permeten una anàlisi suplementària. Al mapa 60 es pot comprovar, en primer lloc, que la variació del vot percentualment independentista ha estat heterogènia. Sobta el Camp, on en termes percentuals ha pujat molt a diverses àrees bàsiques, mentre que al conjunt del país hi ha àrees en què augmenta prou, però d'altres on es produeixen augments mínims o, fins i tot disminucions. Una part d'aquest comportament estacionari o de baixada de l'opció independentista es dona a territoris on els nivells assolits el 2017 són molt alts (mapa 55), per exemple de-

terminades àrees bàsiques de les Comarques Gironines o de l'Alt Pirineu. A 3 de les 11 àrees bàsiques de les Terres de l'Ebre (una d'elles Tortosa, la més poblada) el vot independentista ha disminuït en termes percentuals. Convé recordar que les Terres de l'Ebre no participen de la franja del 75% de vot independentista, de manera que es tracta d'una regió on l'independentisme és majoritari, però no a la banda molt alta, i on està perdent volada.

Al mapa 60 també es representa el primer partit en nombre de vots per municipis als comicis de 2021. En aquest cas, destaca el triomf d'opcions no independentistes, sobretot del PSC, a les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona, més l'Aran. A bona part d'aquests municipis la primera força havia estat Cs el 2017. Formalment el PSC és federalista, però a les eleccions de 2021 ha amagat aquesta preferència, declarada en eleccions anteriors, de manera que s'ha mostrat més aviat *pro-statu quo*. En tot cas, el PSC sembla liderar municipis d'adscripcions socioeconòmiques heterogènies, tot reiterant el patró d'un constitucionalisme –per anomenar-lo d'alguna manera– guanyador en espais diversos, ja apuntat per NeHo i Gomà (2018) en estudiar les eleccions del 2017 i el vots obtinguts per Cs, majoritaris tant a barris molt vulnerables com, alhora, a força dels més acabats. En canvi, al cas dels municipis on l'independentisme és la primera força sí que es detecta una oposició territorial entre aquells on ERC queda primera i on ho fa JxCat: en termes generals (ara sí emprant la distinció territorial de Frago), a la Catalunya Nova ERC és el primer partit independentista; a la Catalunya Vella JxCat. Tanmateix, no es pot oblidar que força vegades quedar primer és qüestió de pocs vots. Sigui com vulgui, amb aquests resultats, es pot matisar NeHo i Gomà (2018) quan entenen que els vots d'ERC i JxCat es corresponen amb la distribució dels estrats socioeconòmics. Més enllà d'aquest mapa 60 que només té en compte el pri-

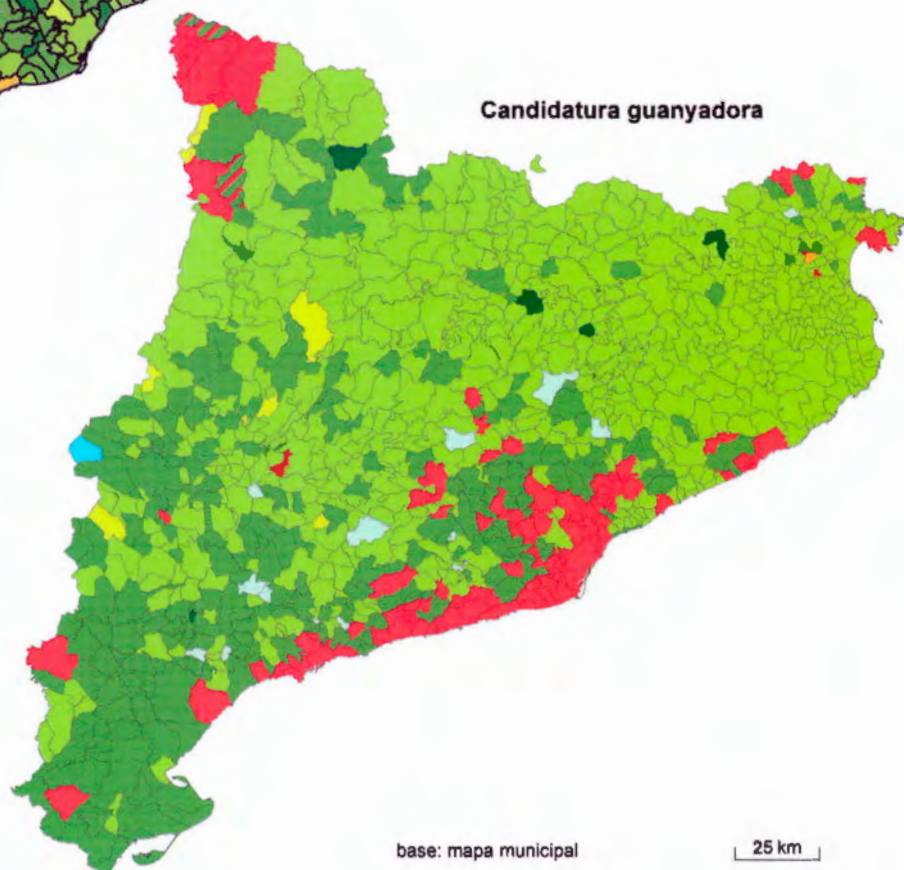
Diferencial (en p.p.) de vot independentista
en eleccions al Parlament, 2017-2021

\bar{x} Catalunya 3,9%

base: simplificació pròpia del mapa d'àrees bàsiques de salut

Candidatura guanyadora

base: mapa municipal

25 km

mer partit de cada municipi, l'anàlisi de Marc Belzunces i Andreu Barnils (2021) per clústers territorials permet establir tres grans conjunts territorials:

- La primera situació (PSC com a primer partit, amb un 25% dels vots total) acostuma a implicar una participació molt baixa, amb una abstenció d'un de cada dos electors. En aquests municipis, ERC obté bons resultats (21%), mentre que JxCat compta amb un suport més modest (16%). És on es concentra el gruix de l'electorat català, ja que s'hi inclouen les dues grans àrees metropolitanes.
- Als municipis on ERC és la primera força, en general, JxCat es queda molt a prop. Aquesta segona situació també inclou municipis on JxCat ha quedat per davant, però empatant amb ERC. Així, ambdós gairebé assoleixen el llindar del 30% dels vots cadascun. L'abstenció hi és moderada (40%). Es correspon amb la Catalunya Nova.
- A la Catalunya Vella (Comarques Gironines i Centrals i Alt Pirineu) el triomf de JxCat és contundent: assoleix la primera posició (gairebé el 40% del vot emès) i, alhora, ERC hi queda de segona, tot i que lluny (25%). La CUP obté aquí els seus millors resultats (13%). És on es produeix menys abstenció (31%).

Així, el triomf per primera vegada d'ERC sobre JxCat en el si de l'independentisme –i, en tot el període autonòmic actual, sobre CiU– es deu a la capacitat d'obtenir bons resultats a tots tres clústers territorials. En canvi, JxCat presenta un patró territorial contrastat, amb uns resultats excel·lents en determinades contrades però no a d'altres. En tot cas, no es pot perdre de vista que l'espai postconvergent s'hi ha presentat desunit.

Les possibilitats d'interpretació geoestadística encara permeten matisar més aquests resultats, ja que ara hi ha disponible la cartografia electoral per seccions censals. Tot i que no es pot desenvolupar aquí una anàlisi en profunditat a aquest nivell,

comparteix la lectura de Jordi Muñoz (2021) a partir d'una primera visualització, molt prodigada a les tertúlies d'interpretació ràpida de resultats després de les eleccions de febrer de 2021. Sobretot a les grans ciutats (Badalona, Terrassa, Sabadell, Tarragona, Reus, etc., també en certa mesura Barcelona, però no a l'Hospitalet) es fa palès un patró territorial diferent del referit a escala municipal, rellevant en tant que en aquestes ciutats es concentra el gruix de l'electorat català. Es concreta de la següent manera:

- Als centres urbans dominen les seccions censals on la primera força és JxCat. Aquí es dona una continuïtat amb el vot tradicional nacionalista català d'aquests barris, però tenint en compte que ara ha esdevingut independentista. Per tant, l'independentisme en aquests casos sembla una evolució ideològica del nacionalisme català.
- Als barris propers a aquestes seccions centrals, en una mena de primera corona, la primera força és ERC. En part el resultat es deu a què ni JxCat ni PSC hi resulten hegemònics, tot i que tampoc queden massa avall. Aquests barris són, en bona mesura, els de les primeres onades migratòries a les ciutats, o bé creixements recents on s'ha instal·lat població jove relocalitzada des dels barris centrals. Tendien a votar PSC fins al procés, de manera que aquí l'independentisme pot derivar d'una sensibilitat social allunyada del nacionalisme català de CiU, conservador i de dretes (CULLA, 2017). Així, aquests barris es poden correspondre amb l'observació de NeHo (2013) relativa a què l'independentisme sorgeix d'una determinada percepció socioeconòmica de la crisi post-2008, en part de classe i, tot i que no ho afirmi explícitament, de classe mitjana.
- Als barris de caràcter perifèric, més allunyats, l'independentisme s'endinsa poc i hi domina el PSC. Aquests barris van votar el 2017 Cs com a primera força, però ara han tornat al PSC, que

era en bona mesura el seu partit abans de la dècada post-2010. D'acord amb NeHo i Gomà (2018) part d'aquests barris són vulnerables, de manera que l'independentisme no sembla penetrar en els menys benestants i les posicions anomenades “constitucionalistes” hi presenten un calador notable.

Com a l'escala municipal, ERC aconsegueix esdevenir la segona força al primer conjunt i al tercer, de manera que territorialment presenta més versatilitat que JxCat, que no surt gaire del primer i pràcticament no aconsegueix penetrar al tercer. Tanmateix, a algunes seccions censals del tercer conjunt urbà la segona força ha estat Vox, resultat que és significatiu tenint en compte que aquest és el primer partit amb representació parlamentària de la sèrie iniciada el 1980 que és contrari, no només a l'autogovern de Catalunya, sinó fins i tot a l'autonomia (fig. 1). Això posa de manifest que l'esclat independentista post-2010 ha tingut com a conseqüència, a mitjà termini, el desvetllament del nacionalisme espanyol més acèrrim, partidari no només d'una recentralització sinó de l'eliminació de la Generalitat tal com s'entén des del seu segon restabliment, en línia amb la interpretació de Vicente (2019).

A tall de conclusions

Malgrat que la concepció de Catalunya com a estat *independent* presenta en teoria un indubtable interès geogràfic (TAYLOR, 1993; NOGUÉ i VICENTE, 2001; CATTARUZA *et al.*, 2020), la Geografia catalana no ha participat gaire en la reflexió acadèmica al voltant del procés post-2010; és més: sembla que se l'ha mirat des de la barrera. Així, 5 dels 7 textos publicats que considero adscribibles a la matèria figuren al si d'obres en clau espanyola en què s'han convidat expressament geògrafs catalans (GÓMEZ

MENDOZA *et al.*, 2013; FARINÓS *et al.*, 2019), o hi han participat *motu proprio*, pràcticament sempre, com hem vist, afirmant ells mateixos que la Geografia està absent en la temàtica. De fet, no consta cap recerca acadèmica a iniciativa dels mateixos geògrafs catalans sobre aquest particular. Aquest balanç minso contrasta amb l'energia mostrada per altres disciplines, per exemple l'Economia, amb llibres sencers com ara els de Bel (2013) o X. Sala i Martín (2014), ja esmentats. El mateix es pot dir de la Història.

Les raons d'aquest buit poden ser diverses. Una, argument de Rullan i Vives-Miró (2020), ja ha estat esgrimida: la Geografia espanyola aborda l'organització territorial d'Espanya –les fronteres internes, diguem-ne–, però plantejar-se l'eventual establiment d'una nova frontera externa que la disminueixi territorialment li fa respecte, per això emmudeix. D'aquí que part de les reflexions sobre la “qüestió catalana” s'insereixin en treballs sobre el conjunt del debat territorial espanyol, ja siguin d'autoria única (ROMERO, 2006, 2009, 2012), o col·lectiva (GÓMEZ MENDOZA *et al.*, 2013; FARINÓS *et al.*, 2019). Ara bé, en relació amb aquest argument, cal tenir en compte que Josefina Gómez Mendoza (2001, 2013) ha evidenciat que la Geografia espanyola no es va implicar, tampoc, en la creació i desplegament de l'Estat autonòmic obert amb la Constitució de 1978, tant pel que fa al mapa (amb l'establiment de comunitats com ara Castella i Lleó o Madrid, per posar-ne dos exemples polèmics) com al repartiment del poder polític i governança del model. Fins a la dècada de 2000, amb la tesi doctoral de Jacobo García Álvarez (2001) i l'obra de Joan Romero (2006), la Geografia no s'hi comença a posar de debò. D'aquesta manera, l'increment de interès per les fronteres internes espanyoles en la Geografia acadèmica, en el sentit conferit per Rullan i Vives-Miró (2020), té poc més de dues dècades d'història i, en tot cas, ha transitat gairebé en

paral·lel a l'atenció pel "conflicte català" des de la Geografia espanyola en general; una atenció que resulta molt lleu, com he sostingut, en la Geografia catalana en particular.

En aquest punt, confesso que estic convençut que hi ha un rerefons ideològic. Si Font (2013) afirmava la prevalença de la "perspectiva nacional" en la Geografia acadèmica catalana, crec que, si és que hi és, roman força oculta. Havia deduït que era així pel context franquista (PAÛL, 2017), però se suposa que duem més de quatre dècades de democràcia. De fet, com ja he subratllat, Oliveras (2019) i Vicente (2019), en llurs prospectives sobre l'afer, s'han mostrat molt escèptics sobre la hipòtesi de la Catalunya-estat *independent*. Tampoc és descartable l'efecte d'una manca de reemplaçament generacional a la universitat que dificulta que sorgeixin noves veus o bé que els joves acadèmics geògrafs es trobin per norma en una situació precària que complicitat posicionar-se o dedicar el seu temps a una temàtica que potser no serà ben vista en instàncies avaluadores com ara acreditacions o tribunals diversos.

Ahora, em fa l'efecte que hi ha dues altres raons d'aquest desinterès geogràfic que tenen a veure amb la disciplina en si mateixa. D'una banda, en línia amb les reflexions d'Yves Lacoste (1976), Agnew (1994) o Taylor (1994), crec que la Geografia acadèmica està posseïda pel mapa polític vigent, el té posat al cap i li costa desprendre's de les línies ja fixades. Em penso que la Geografia participa de la reproducció de les fronteres internacionals establertes, en part perquè les empra contínuament, i per tant li resulta difícil de saltar-se-les, a no ser que els fets l'esmenin i, per tant, es vegi "forçada" a afegir nous països al planisferi. D'altra banda, vull referir-me a un argument clàssic, de Haggett (1983): la major part de la recerca efectuada en Geografia es preocupa per l'estudi del passat recent, amb una esclatxa temporal habitual d'una dècada, i no

més excepcionalment és propositiva. Soc conscient que l'Ordenació del territori que practiquem molts geògrafs ha permès trencar aquesta inèrcia, però no sé si en Geopolítica, i més en el país en què vivim, en som capaços. Com he dit, els pocs geògrafs que s'han atrevit a fer propostes concretes han optat per la via federal –màxim per la confederal– per a Espanya. Al seu torn, Nel·lo (2013) escrivia que el referèndum és l'opció fonamental. No cal dir que el pas dels anys s'ha encarregat de demostrar que és de difícil consecució. En definitiva, es tracta d'aspiracions benintencionades, però impossibles a l'Espanya constitucional actual, on, si hi havia opcions en aquest sentit, s'han dissipat, tal com el geògraf Joan Romero (2017), amb un ostensible deix pessimista, ha confessat darrerament.

En contra de les interpretacions prevalents en Geopolítica sobre el pretès buidatge cap avall i camp amunt de l'estat-nació –la seva "deconstrucció", d'acord amb Nogué i Vicente (2001)–, opino que estem assistint a la constatació de la permanència i reforç d'aquesta escala. Així, per si hi havia cap dubte, la "trampa territorial" d'Agnew (1994) no és una entelèquia representacional i "l'estat com a contenidor" de Taylor (1994) ho és cada vegada més, no menys. Michael Keating (1998, p. 75) ho adverteix sagaçment: "Seria un error exagerar la davallada de l'estat europeu, ja que reté un arsenal formidable de poder i recursos". En coherència amb aquest estat de coses, i malgrat els matisos, la Unió Europea actua al capdavant com un club d'estats-nació, entre els quals Espanya. I a Espanya la recentralització no sembla tenir aturador, en detriment de les suposades competències autonòmiques, com la gestió de la crisi pandèmica el 2020 posa de manifest. Tampoc la llista de pretesos estats amics de la hipòtesi Catalunya-estat *independent*, delerosos de reconèixer-la, s'ha notat gaire. En aquest marc, opino que la Catalunya-estat *independent* només arribarà, si arriba,

plantejant un conflicte obert i persistent, com en altres processos independentistes (TAYLOR, 1993; NOGUÉ i VICENTE, 2001), i en línia del vaticini de Vicente (2019). En tot cas, estic d'acord amb Font (2013) quan sosté que l'independentisme no desapareixerà del mapa, com les eleccions del 2021 demostren de forma palesa.

He resseguit les aportacions de Nel·lo i Gomà (2018) o Frago (2019) de geografia electoral catalana, una temàtica consolidada en Geografia (TAYLOR, 1993; GIBLIN, 2012), però també força inèdita a casa nostra. En aquest treball he intentat d'endinsar-m'hi i oferir una anàlisi territorial que matisa arguments repetits com ara la correlació entre llengua catalana i independentisme, o entre desigualtats socioeconòmiques i independentisme. La Geografia té molt més a dir-hi; pot ser, de fet, un dels seus abordatges definitoris en aquest afer. Com també, així s'ha recollit més amunt, la intersecció amb l'ordenació del territori, present, per exemple, ja a Romero (2006, 2009, 2012) i que Giménez-Capdevila intenta de desenvolupar pel que fa a les infraestructures, tot fent-se ressò d'un marc teòric i metodològic, el de Philippe Subra (2007), que considero molt suggerent. Com en el cas de la Geografia electoral, si no es fa des de la Geografia, ho faran –ja ho estan fent– altres disciplines. I no crec, per cert, que calgui activar arguments històrics reculats a l'edat mitjana o l'edat moderna, sinó optar per la preeminència del territori i l'espai, objectes geogràfics per excel·lència. Tal vegada així podrem generar una lectura pròpia d'aquest intent de crear un *estat independent*, (de moment) no reeixit però gens negligible. Al capdavall, com el 1985 escrivia Enric Lluch (2007, p. 119) al pròleg d'un atlas escolar que va ser el meu, un geògraf que sent la vocació des de petit tot sovint no pensa "a jugar a pilota o a caminar sobre xanques", sinó que l'atles li serveix "per contemplar i per estudiar, però també per dibuixar-hi

noves línies de tren, marcar-hi noves ciutats, o traçar-hi noves fronteres entre estats...".

Referències bàsiques

- AGNEW, John (1994) "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, núm. 1, p. 53-80.
- ALDOMÀ, Ignasi (dir.) (2015) *Atlas de la nova ruralitat. L'actualitat del món rural*. Lleida: Fundació del Món Rural.
- BEL, Germà (2013) *Anatomia d'un desencany. La Catalunya que és i l'Espanya que no va poder ser*. Barcelona: Destino.
- BELZUNCES, Marc; Andreu BARNILS (2021) "Per on s'eixampla la base i per on no", *Vilaweb*, 25/2/2021. <https://www.vilaweb.cat/noticies/mapa-per-on-seixampla-la-base-i-per-on-no/>
- BOIX, Emili; F. Xavier VILA (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BURGUEÑO, Jesús (1997) "Geografia lingüística d'Espanya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 43, p. 35-57.
- (2003) "Reflexions i propostes al voltant del sistema electoral a Catalunya: consells comarcals, diputacions, Parlament i representació a Corts", *Scripta Nova. Revista electrònica de Geografia y Ciencias Sociales*, núm. 153. <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-153.htm>.
- CATTARUZA, Amaël; Alexandra MONOT; Frank PARIS (2020) *Frontières*. Le Mesnil-sur-l'Estrée: Bréal.
- CULLA, Joan B. (2017) *El tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible*. Barcelona: Pòrtic.
- FARINÓS, Joaquín; Juan F. OJEDA; Juan M. TRILLO (ed.) (2019) *España: Geografías para un estado posmoderno*. Madrid/Barcelona: AGE/Geocrítica.
- FONT, Jaume (2013) "La encrucijada catalana", dins: J. GÓMEZ MENDOZA et al., *Repensar el Estado. Crisis económica, conflictos territoriales e identidades políticas en España*. Santiago de Compostela: USC, p. 31-39.

- FRAGO, Lluís (2019) "Aproximación al independentismo en Cataluña a partir de sus fronteras internas", dins: J. FARINÓS et al., *España: Geografías para un estado posmoderno*. Madrid/Barcelona: AGE/Geocrítica, p. 71-82.
- GARCÍA ÁLVAREZ, Jacobo (2002) *Provincias, regiones y comunidades autónomas. La formación del mapa político de España*. Madrid: Senado.
- GIBLIN, Béatrice (2012) "Géopolitique interne et analyse électorale", *Hérodote*, núm. 146-147, p. 71-89.
- GÓMEZ MENDOZA, Josefina (2001) "La Geografía Española: final y principio de capítulo", dins: *Actas del XVII Congreso de geógrafos españoles*. Oviedo: AGE/Universidad de Oviedo, p. 19-27.
- (2013) "Crisis catalana, ¿crisis del estado de las autonomías?", dins: J. GÓMEZ MENDOZA et al., *Repensar el Estado. Crisis económica, conflictos territoriales e identidades políticas en España*. Santiago de Compostela: USC, p. 19-31.
- GÓMEZ MENDOZA, Josefina; Rubén C. LOIS; Oriol NELLO (coord.) (2013) *Repensar el Estado. Crisis económica, conflictos territoriales e identidades políticas en España*. Santiago de Compostela: USC.
- HAGGETT, Peter (1983) *Geography. A Modern Synthesis*. New York: Harper & Row.
- KEATING, Michael (1998) *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. Cheltenham: Edward Elgar.
- LLUCH, Enric (2007) *Enric Lluch i Martín: l'obra escrita*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- MUÑOZ, Jordi (2021) "Ciutats de tres colors", *Ara*, 25/2/2021. https://www.ara.cat/politica/ciutats-tres-colors_1_3879027.html.
- NELLO, Oriol (2013) "La crisis catalana: orígenes y alternativas", dins: J. GÓMEZ MENDOZA et al., *Repensar el Estado. Crisis económica, conflictos territoriales e identidades políticas en España*. Santiago de Compostela: USC, p. 41-51.
- NELLO, Oriol; Aina GOMÀ (2018) "Geographies of Discontent: Urban Segregation, Political Attitudes and Electoral Behaviour in Catalonia". *City, Territory and Architecture*, núm. 5(23).
- NOGUÉ, Joan; Joan VICENTE (2001) *Geopolítica, identidad y globalización*. Barcelona: Ariel.
- OLIVERAS, Josep (2019) "El encaje de Catalunya en España", dins: J. FARINÓS et al., *España: Geografías para un estado posmoderno*. Madrid/Barcelona: AGE/Geocrítica, p. 45-56.
- PAÜL, Valerià (2017) "El paisatge en la Geografia de Catalunya de l'editorial Aedos: algunes lectures interpretatives", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 83, p. 137-171.
- PUJOLAR, Joan (2012) "Dades i procediments de recerca", dins: *Sociolingüística catalana*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, m. 2.
- ROMERO, Joan (2006) *Espanya inacabada*. València: Universitat de València.
- (2009) *Geopolítica y gobierno del territorio en España*. València: Tirant lo Blanch.
- (2012) "España inacabada. Organización territorial del Estado, autonomía política y reconocimiento de la diversidad nacional", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 58(1), p. 13-49.
- (2017) "El gobierno del territorio en España. Organización territorial del Estado y políticas públicas con impacto territorial", dins: F. ALLENDE et al. (ed.) *Naturaleza, territorio y ciudad en un mundo global. Actas del XXV Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles*. Madrid: AGE/UAM, p. 2379-2393.
- RULLAN, Onofre; Sònia VIVES-MIRÓ (2020) "El conflicto Cataluña/España: una revisión desde la Geografía", *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 84. <https://doi.org/10.21138/bage.2755>
- SALA i MARTÍN, Xavier (2014) *És l'hora dels adéus?* Barcelona: Rosa dels Vents.
- SUBRA, Philippe (2007) *Géopolitique de l'aménagement du territoire*. París: Armand Colin.
- TAYLOR, Peter J. (1993) *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. Harlow: Longman.
- (1994) "The State as a Container: Territoriality in the Modern World System", *Progress in Human Geography*, núm. 18, p. 151-162.
- VICENTE, Joan (2019): "Cataluña-España a inicios del siglo XXI. Entre la re-territorialización pactada y el no nos representan", dins: J. FARINÓS et al., *España: Geografías para un estado posmoderno*. Madrid/Barcelona: AGE/Geocrítica, p. 57-69.